

UOT –811.512.162

AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ DİALEKTLƏRİNDƏ LEKSİK-SEMANTİK İNTEQRASIYA VƏ DİFERENSİASIYA MƏSƏLƏLƏRİ

Mirvari İsmaylova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya elmləri doktoru, professor
ismaylova.mirvari1960@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2085-544X

XÜLASƏ

Öz təbiətinə görə sosial səciyyə daşıyan inteqrasiya və diferensiasiya dillərin tarixi inkişafının əsas prosesi, bir-birinə qarşılıqlı təsir edən iki əsas forma kimi dillərin ayrılması və yaxınlaşması nəticəsində baş verir və dilin inkişafına təsir edən proseslərdir. Müasir dövrümüzdə bu proseslərdən hansının daha üstün rol oynacağını müəyyən etmək olduqca maraqlıdır. Bu proseslərin ümumiyyətlə dildə nə dərəcədə rol oynacağını da proqnozlaşdırmaq çətinidir. Prosesi ümumən türk dilləri, eləcə də Azərbaycan və türk dilində baş verən leksik-semantik hadisələr kontekstində izləmək maraqlı faktlar əldə etməyə imkan verir. Türk dillərində diferensiasiya və inteqrasiya yalnız onların leksikasında deyil, eyni zamanda semantikasında da müşahidə olunur, buna görə məsələ müəyyən bir sözün hər hansı konkret bir dildə və ya dil arealında mövcud olub-olmaması ilə deyil, eyni zamanda sözün semantikasında olan eynilik əsasında da tədqiqatə cəlb olunmalıdır. Çünki bir dil ailəsi, ya da bütün türk dilləri üçün formaca eyni olan leksik vahid semantik cəhətdən türk dillərində və ya dialektlərində fərqli mənalara malik ola bilər. Məsələn, fərqli fonetik variantlarda demək olar ki, bütün türk dillərində müşahidə olunan leksik vahidlər mövcuddur. Bu sözlərə əsasən türk dilləri vahiddir. Lakin bu yalnız formal leksik cəhətdir. Semantik cəhətdən isə bu sözlər türk dillərini müəyyən dil ailələrinə bölür.

Açar sözlər: türk dilləri, Azərbaycan dili, dialektlər, leksik vahidlər, leksik-semantik inteqrasiya və diferensiasiya

Problems of lexical-semantic integration and differentiation in Azerbaijani language and dialects

Ismaylova Mirvari
Azerbaijan State Pedagogical University
Doctor of philological sciences, professor

Summary

Integration and differentiation, which are social in nature, are the main processes of the historical development of languages as a result of the separation and convergence of languages as two main forms of interaction and are processes that affect language development. It is very interesting to determine which of these processes will play a more dominant role in our modern times. It is difficult to predict to what extent these processes will play a role in the common language. Following the process in the context of Turkic languages in general allows us to obtain interesting facts as well as lexical-semantic phenomena occurring in Azerbaijani and Turkic languages. In Turkic languages, differentiation and integration is seen not only in their dictionaries but also in their meanings, that is, the problem is not only whether a

particular word exists in a particular language or language area, but also on the basis of the sameness in the semantics of the word. Because a language family or a word unit, that is the same in form for all Turkish languages can have semantically different meanings in Turkish languages or dialects. For example, almost all Turkic languages have lexical units, that appear in different phonetic variants. Based on these words, the Turkic languages were united. However, this is only a formal lexical aspect. Semantically, these words divide the Turkic languages into certain language families.

Keywords: Turkic languages, Azerbaijani language, dialects, lexical units, lexical-semantic integration and differentiation

Проблемы лексико-семантической интеграции и дифференциации в азербайджанском языке и диалектах

Исмаилова Мирвари
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет
доктор филологических наук, профессор

Резюме

Интеграция и дифференциация, носящие социальный характер, являются основными процессами исторического развития языков, в результате разделения и сближения языков как двух основных форм, взаимодействующих друг с другом, и представляют собой процессы, влияющие на языковое развитие. Очень интересно определить, какой из этих процессов будет играть более доминирующую роль в наше новое время. Трудно предсказать, в какой степени эти процессы будут играть роль в общем языке. Прослеживание процесса в контексте тюркских языков в целом, а также лексико-семантических явлений, происходящих в азербайджанском и турецком языках, позволяет получить интересные факты. Дифференциация и интеграция в тюркских языках наблюдается не только в их лексике, но и в их семантике, то есть вопрос следует исследовать не только на основании того, существует ли определенное слово в каком-либо конкретном языке или языковой области, но также на основе тождества в семантике слова. Потому что лексическая единица, одинаковая по форме для языковой семьи или всех тюркских языков, может семантически иметь разные значения в тюркских языках или диалектах. Например, почти во всех тюркских языках встречаются лексические единицы в разных фонетических вариантах. На основе этих слов унифицированы тюркские языки. Но это только формальный лексический аспект. Семантически эти слова делят турецкие языки на определенные языковые семьи.

Ключевые слова: Тюркские языки, Азербайджанский язык, диалекты, лексические единицы, лексико-семантическая интеграция и дифференциация.

Aktuallıq. İnteqrasiya və diferensiasiya dillərin tarixi inkişafının əsas prosesi, eyni zamanda bir-birinə qarşılıqlı təsir edən iki əsas formasıdır. Bu iki bir-birinə əks proses öz təbiətinə görə sosial səciyyə daşıyır, çünki dillərin ayrılması və yaxınlaşması cəmiyyətdə baş verən iqtisadi, hərbi, siyasi, mədəni hadisələrlə bağlıdır. Ona görə cəmiyyətin dilə təsiri mübahisəsiz alimlər tərəfindən qəbul olunur. Müasir dövrimüzdə qloballaşma dünyanın sosial, mədəni, iqtisadi-siyasi qayəsini təşkil etdiyi üçün diferensiasiya və inteqrasiya proseslərinə yenidən baxılması, onların aktivlik dərəcəsi və müasir dillərə təsirinin öyrənilməsi mövzunun aktuallığını şərtləndirir. Dillərdə inteqrasiya və diferensiasiya proseslərini müasir dövrün bir çox alimləri öyrənir (O.M.Berezovskaya, T.L.Bojinskaya, A.T.Lipatov, T.Q.Popova, A.E. Jivlakova, E.A.Kitanina,

V.M.Şaklein və b.). Bu hadisələri dilin inkişafına təsir edən mühüm proseslər kimi qiymətləndirən tədqiqatçılar göstərir ki, dil onun daşıyıcılarının müəyyən sosioma mənsubluğunu göstərir, o etnik inteqrasiyanın ən başlıca faktoru; etnosun əsas etnodiferensiallaşan əlaməti kimi çıxış edə bilər.

Annotasiya. Müasir dilçilikdə inteqrasiya və diferensiasiya proseslərinin dünya dilləri, o cümlədən Azərbaycan və digər türk dillərinin tarixi və müasir mərhələləri kontekstində araşdıraraq türk dillərinin (eləcə də bütün dillərin) gələcək perspektivlərində bu proseslərdən hansının daha əhəmiyyətli rol oynayacağını müəyyən etmək (məsələn, ortaq türk dilində) bir çox alimləri, qabaqcıl fikirli insanları düşündürür. Məsələnin Azərbaycan və digər türk dillərində baş verən leksik-semantik hadisələr kontekstində araşdırılması isə daha maraqlıdır.

Metod. Məqalədə tarixi-müqayisəli, təsviri və qarşılaşdırma metodlarından istifadə edilmişdir.

Giriş. Məlumdur ki, Azərbaycan dilində türk dillərinə inteqrasiya etmiş çoxlu sayda türkmənşəli ümumi leksik elementlər mövcuddur. Buna görə Azərbaycan və digər türk dilləri və dialektlərində leksik diferensiasiya və inteqrasiya məsələləri semantik diferensiasiya və inteqrasiya ilə sıx əlaqədə araşdırılmalıdır. Belə ki, türk dillərində diferensiasiya və inteqrasiya yalnız onların leksikasında deyil, eyni zamanda semantikasında da müşahidə olunur, yəni məsələ müəyyən bir sözün hər hansı konkret bir dildə və ya dil arealında mövcud olub-olmaması ilə deyil, eyni zamanda sözün semantikasında olan eynilik əsasında da tədqiqata cəlb olunmalıdır. Çünki bir dil ailəsi, ya da bütün türk dilləri üçün formaca eyni olan leksik vahid semantik cəhətdən türk dillərində və ya dialektlərində fərqli mənalara malik ola bilər. Məsələn, fərqli fonetik variantlarda demək olar ki, bütün türk dillərində müşahidə olunan leksik vahidlər mövcuddur. Bu sözlərə əsasən türk dilləri vahiddir. Lakin bu yalnız formal leksik cəhətdir. Semantik cəhətdən isə bu sözlər türk dillərini müəyyən dil ailələrinə bölür.

Müasir türk dilləri fərqləndirici əlamətlərə malikdir. Bu daha çox dil ailələrinin müqayisəsi zamanı hiss olunur. F.Q.İsxakov öz tədqiqatlarında belə qənaətə gəlmişdir ki, az miqdarda insanın bədən üzvlərinin adları müasir türk dilləri üçün eynidir. Hətta göz sözüne görə türk dillərini iki qrupa bölmək olar (1, 9-10). Bu sahədə dəqiq areal tədqiqatlar aparılmasa da, hər halda ayrı-ayrı tədqiqatlardan belə yekdil qərara gəlinəyi görünür. Bu istiqamətdə xüsusi tədqiqatlar aparılmasına ehtiyac var. Türk dillərində leksik vahidləri qəbul olunmuş geniş işləkliyə malik qruplar əsasında tədqiqata cəlb etmək səmərəli nəticələr verə bilər. Məsələn, F. Zeynalov qədim türk leksikasını şərti olaraq üç qrupda birləşdirir: 1) ad bildirən sözlər; 2) əlamət və keyfiyyət bildirən sözlər; 3) hərəkət bildirən sözlər (2, 39).

Türk dillərində ümumi leksik vahidlər çoxdur və türk dilləri üçün ümumi inteqrasiya etmiş leksik vahidləri bu qrup üzrə tədqiqata cəlb etmək, əlbəttə, işi asanlaşdırar. Buna görə türk dilləri üçün ümumi olan leksik vahidləri: isimlər: insan və heyvanların bədən üzvlərinin adları, qohumluq terminləri, əsas təbiət hadisələri, su hövzələri adları, ay, gün, il adları və rəngarəng xüsusi isimlər; şəxs, işarə və bəzi sual əvəzlilikləri; sadə saylar: kəmiyyət vahidlərinin adları: min, yüz (onluq saylarda bəzi türk dilləri qruplarında fərqlər mövcuddur); adların rəngarəng əlamət və keyfiyyətini bildirən sözlər, sifətlər; feillərdə: əsas hal və hərəkət feilləri, bəzi hiss, qavrama və nitq feilləri və s. kimi qruplaşdıraraq tədqiqata cəlb etmək məqsədəuyğundur. Kəmiyyətə görə sadalanan söz qrupları ümumi lüğət fondunda o qədər də çox deyil, lakin onların gündəlik nitqdə və dildə işlənmə tezliyi yüksəkdir. İnteqrasiya nəticəsində müəyyən fonetik fərqlənmələrlə bütün türk dillərində işlənən bu sözlər hər kəsə öz dilində digər türk dilində danışanlarla ünsiyyət

zamanı bir-birini başa düşməyə imkan verir. Bununla belə türk dillərinin öz aralarında leksik-semantik cəhətdən son dərəcə yaxınlığı iddiasını irəli sürmək doğru olmaz. Bu fikir əvvəllər formalaşmış belə bir fikirdən qaynaqlanır ki, bütün türk dilləri türk dilinin dialekt və şivələridir. Halbuki artıq çoxdan qəbul olunub ki, Ön Asiya – Azərbaycan ulu dilin protodillərə parçalandığı, ilk miqrasiyaların çıxış nöqtəsi, dialekt parçalanmalarının başladığı ərazidir (8, 6). Digər tərəfdən Azərbaycan və Türkiyə türkoloqları bu fikrin yanlış olduğunu çoxdan söyləmişlər. M.Erginin “Azəri sahəsi dil coğrafiyası baxımından Doğu Anadolu, Güney Qafqasiya və Qafqaz Azərbaycanı, İran Azərbaycanı, Kərkük və İraq-Suriya türkləri bölgələrini içinə alır“ (9, 8); F.Köprülünün “Şərqi Anadolu azəri ləhcəsinin hökmran olduğu sahədir” (10, 35) və bir çox başqalarının fikirləri “türk dilləri türk dilinin dialekt və şivələridir” müddəasını tamamilə təkzib edir. Tarixin müəyyən dövründə ümumi olan leksik vahidlər həm Azərbaycan dilinin dialektlərində, həm də türk dili dialektlərində qorunub saxlanmış, eyni zamanda türk ədəbi dilinə inteqrasiya edərək ortaq sözlər şəklində özünü göstərir. Türk dillərinin leksikasına aid ayrıca tədqiqat aparan K. Musayev belə qənaətə gəlmişdir ki, türk dilləri leksikası Azərbaycan dialekt və şivəsində daha çox saxlanmışdır ki, burada türk abidələri və başqa türk dilləri üçün səciyyəvi olan qədim sözlər var (3,70).

Altayşünaslıq nəzəriyyəsinin tərəfdarları da ilk növbədə bu dillərin leksik tərkibində özünü göstərən müştərək sözlərə (qismən də fonetik və qrammatik əlamətlərə) əsaslanırlar. Altay dillərinin qohumluğunu sübut üçün gətirilən faktların bir qismi zahiri oxşayış, tipoloji uyğunluqla bağlıdırsa, böyük bir qismi leksik tərkibdə özünü göstərən leksik paralellərlə bağlıdır. Leksik tərkibdə özünü göstərən bu uyğunluq daha çox ictimai-siyasi səciyyə daşıyan söz və terminlərdə, məişətdə, kənd təsərrüfatında və s. bu qəbildən olan sahələrlə bağlı sözlərdə özünü göstərməkdədir (2, 30).

Müasir türk dilləri ailələrinin leksik tərkibi özünün əsas mənbəsi kimi: 1)ümumtürk fondu və ondan törəmə; 2) türk mənşəli olmayan fond və ondan törəmə şəklində qruplaşdırılır. Müəyyən bir leksik vahidin yazılı abidlərdə işlənməsi həmin sözün qədimliyinə, dialekt və şivələrdə saxlanması isə bu sözün tarixən, məsələn, Azərbaycan dilinə mənsubluğunu sübut edir. Azərbaycan dilinin dialekt leksikası öz inkişafında müəyyən dəyişikliklərə də uğramışdır. Məsələn, bir qisim sözlərin semantikasında dəyişiklik əmələ gəlmişdir. Bu dilin tarixi inkişafı ilə əlaqədar baş vermişdir.

Nəzəri cəhətdən ehtimal etmək olar ki, ağac, ev və vəhşi heyvan adları kimi leksik qruplar türk dillərində inteqrasiya olan sözlərdir. Lakin müşahidələr göstərir ki, bu leksik qrupların formalaşması türk dillərində mürəkkəb yol keçmişdir ki, bu özünü həmin sözlərin coğrafiyasında göstərir. Məsələn, bir sıra türk xalqlarının məskunlaşdığı şimal yarımkürəsindəki ağac və kol adları bütün türk dilləri üçün müəyyən istisnalarla ümumidir: tozağacı (беpeза) - k ayın (qırğız, qazax, qaraqalpak, Altay); k ayın (tatar, başkir, kumık, qaraçay-balkar, Krım tatar); *kayın* (özbək); *k eyin* (uyğur); *qayın* (Azərbaycan, türkmən); *xazın* (xakas); *xadın* (tuva); *xatın* (yakut); *xuran* (çuvaş). Türk dilində bu söz semantik dəyişikliyə uğrayaraq *buk* mənasını ifadə edir. M.Kaşğarlı türk dillərinin fonetik təsnifatını verərkən bu sözdən istifadə etmişdir. Bu fakt sübut edir ki, M.Kaşğarlı dövründə bu söz türk dilləri üçün ümumi olmuşdur. *Qayın* sözünün monqol, buryat, kalmık dilində və dialektlərində paralelləri mövcuddur: xusan // xusun; xuhan // xuhun; xusm // xusun.

Türk dillərində integrasiya edən sözlərdən biri də *alma* sözüdür. Sibir türklərindən olan xakas, tuva və yakut dili istisna olmaqla, bütün türk dillərində bu meyvənin yetişdiyi ağac alma ağacı, meyvəsi *alma* adlanır. Yalnız bəzi türk dillərində alma sözündə fonetik fərqlənmələr müşahidə olunur: (*elma* (türkmən), *ulma* (çuvaş), *olma* (özbək). M.Kaşğarlı alma sözünün oğuz sözü olduğunu qeyd edir, türklər isə ona *almıla* deyir (M.Kaşğarlı, I, 150).

Azərbaycan dilində meşə məfhumunun ifadəsi üçün əsas etibarilə *meşə* sözü işlədilir. Azərbaycan dili ilə eyni bir qrupa daxil olan türk və qaqauz dillərində meşə sözü fərqli semantik mənada işlənir, pəlid mənasını verir. Lakin dilimizdə *meşə* anlayışının ifadəsi üçün *orman* sözünə də təsadüf edilir. Türk dillərinin çoxunda meşə məfhumu *orman* sözü ilə ifadə olunur. K.M.Musayev *orman* sözünün qıpçaqlara məxsus söz olduğunu söyləyir. Azərbaycan ədəbi dilində *orman*, *ormanlı*, *ormanlıq* sözləri ümumişlək olmasa da, “Kitabi-Dədə Qorqud”da işlənmişdir: *Alan sabahturmuşsan, ağ ormana girmişsən*. Z.İ.Yampolski göstərir ki, eradan əvvəlki əsrlərdə yaşamış elamlıların dilində *meşa* sözü müasir dilimizdəki mənanı daşımışdır (11, 61-69). Bu söz orfoqrafiya lüğətlərimizdə də qeydə alınmışdır. E.Əzizov bu fakta əsaslanaraq *meşə* sözünün işlənmə tarixinin qədim, *orman* sözünün nisbətən yeni olduğunu qeyd edir (4, 207). O göstərir ki, çox güman ki, *orman* sözü Azərbaycan ərazisinə geri qayıtmış türk tayfalarının dili üçün səciyyəvi olmuşdur. Yakut dilində *meşə* sözü müəyyən fonetik fərqlənmə ilə *mas* şəklində işlənir və ağac mənasını bildirir. Altay dilinin teleut dialektində *anaş* ağac mənasını bildirir.

Türk dillərində müəyyən fonetik fərqlərlə (ağac, aac, ağaş, ağaç, ıyaş, jığaç) geniş şəkildə işlənən sözlərdən biri də *ağac* sözüdür. Bu söz türk dillərində həm inkişafda olan bitki; kəsilmiş; ağac material; həm də bu materialdan hazırlanan əşya mənasında geniş işlənir. Sözü *ağac//ağaç* fonetik forması türk dillərində daha qədim hesab olunur və qədim türk abidələrində rast gəlinir. Türk dillərinin demək olar ki, hamısında fərqli fonetik variantlarda işlənən (3, 72) *terek* sözü öz semantik zənginliyi ilə diqqət cəlb edən *ağac* sözündən fərqli olaraq yalnız inkişafda olan ağac mənasını bildirir və bu mənada lokal şəkildə işlənir.

Türk dillərində bir çox heyvan adları da areallara görə bölünüb. *Qoyun* sözü türk dillərini birləşdirən söz sırasına daxildir və işlənmə dairəsinə görə türk dillərini üç areala bölür. Bütün müasir türk dillərində müəyyən cüzi fonetik fərqlənmələrlə *k oy* (qazax, qaraqalpaq, qırğız, uyğur, qaraçay-balkar, kumık, Krım-tatarları), *k oy* (özbək), *k uy* (xakas), *xoy* (tuva) işlənir.

Oğuz türklərində - türkmən və Azərbaycan - qoyun; türk, qaqauz - *koyun* işlənir. K.M. Musayev *koy* sözünün oğuz qrupu türk dillərində morfoloji artımla qoyun şəklində işləndiyini göstərir. Lakin bu hadisəyə leksik diferensiasiya və ya ayrıca leksik areal kimi baxmaq olmaz. O bu hadisəni həmin leksik vahidin – *un* hissəsini artıq morfoloji areal və ya morfoloji diferensiasiyası kimi qiymətləndirir: *qoyun* (türkmən, Azərbaycan), *koyun* (türk, qaqauz) (5,143). A.M.Şerbak *-un* elementini vaxtilə kiçiltmə mənası bildirən morfem kimi qiymətləndirmişdir (7, 110). Volqaboyu türk dillərində ümumtürk *k oy* sözü sarık (tatar), harık (başkir), surax (çuvaş) sözləri ilə sıxışdırılaraq ayrıca qrup təşkil edir. Eyni zamanda tatar və başkir dillərində sinonim kimi ümumtürk sözü işlənir, lakin dar mənada *qoyun quyruğu* mənasında.

Heyvan adı olan *inək* sözü də türk dillərində tarixən qarşılıqlı təsir nəticəsində dörd areala bölünür: qıpçaq dilləri; Sibir və cənub-qərb; qərbi qıpçaq; Altay və qırğız dilləri. Qıpçaq dillərinin geniş arealında: *stıyr* qazax, qaraqalpaq, noqay, tatar dillərində; *hıyr* (başkir) və bir çox əlamətlərinə görə bu dil arealından fərqlənsə də, ona yaxın qonşu türk xalqlarında *siqir*

(özbək), *siyir* (uyğur), *sığır* (türkmən), *sır* (qaqauz) şəklində işlənir. *İyne*k sözünün fərqli fonetik variantlarla işləndiyi *inek* (türkmən, qaqauz), *inək* (Azərbaycan), *ınax* (yakut), *yene* (çuvaş). Qərbi qıpçaq qrupu türk dillərində isə - *iynek*//*siyir* (qaraçay-balkar), *iynek*//*sığır* (Kırım-tatar), *siyir*//*iynek* (kumık); *uy* (Altay və qırğız). Qədim türk abidələrində onlardan yalnız ikisi işlək olmuşdur: *inek*, *uz*. *Sığır* sözü Azərbaycan dialektlərində işlənir. *Sığırçı* Qazax, Şəmkir, Qax şivələrində *naxırçı* mənalarında işlənir.

Azərbaycan dilinin digər türk dilləri ilə qarşılıqlı tarixi əlaqələrini bərpa etmək üçün onların müasir türk dilləri və dialektlərində, bədii əsərlərdə, eləcə də atalar sözləri, frazeoloji birləşmələrin tərkibində işlənmə mənası, digər sözlərlə əlaqəli şəkildə işlənmə imkanları nəzərə alınaraq öyrənilməlidir.

Müasir tədqiqatlardan məlum olur ki, türk dillərinin qrammatik yaxınlığı onların müqayisəli-tarixi qrammatikasının yaranmasını çətinləşdirir. Hind-Avropa dillərinin qrammatikasındakı dərin ayrılımlar, fərqlər isə bu dillərdə müqayisəli-tarixi metodun uğurlu tətbiqini şərtləndirir. Belə aydın olur ki, qrammatika sahəsində bir-birinə çox yaxın olan qohum dillərdə qrammatik münasibətlərin tarixi mənzərəsini müəyyən etmək çox çətinidir. Tədqiqatdan məlum olur ki, türk dillərində leksik-semantik ayrılımlar fonetik və qrammatik ayrılımlardan daha çoxdur. Bu isə türk dillərində leksik-semantik münasibətlərin tarixi mənzərəsini kifayət qədər əks etdirir və türk dillərinin tarixini öyrənməyin əhəmiyyətinin vacibliyini göstərir. Qohum dillərdə leksik-semantik proseslərin müqayisəli və tarixi-müqayisəli aspektdə öyrənilməsi istiqamətində aparılan tədqiqatların uğurlu olması üçün bu prosesdə eynilik və ayrılma üzvi şəkildə uyğunlaşdırılır. Eynilik leksik-semantik prosesin inkişaf istiqamətini, ayrılma isə tarixi ardıcılığını, hərəkət və təşəkkülünü müəyyən etməyə imkan verir. Azərbaycan dilinin digər türk dilləri leksikası ilə müqayisəli tədqiqi göstərir ki, leksik əlamətə görə geniş əhatəli dillərin mərkəzi qrupunu və onunla kontaktda olan digər türk dillərini müəyyən etmək olar. Aparılan araşdırmalar türk dilləri arasında oğuz və qıpçaq dillərinin mərkəzi rol oynadığını göstərir.

Nəticə. Azərbaycan dilində baş verən leksik-semantik hadisələrin digər türk dillərinə leksik-semantik diferensiasiya və inteqrasiya məsələlərinin tədqiqi müasir Azərbaycan dilçiliyinin bir çox sahələrində açıq qalan məsələlərin həllində önəmli rol oynayır. Leksik-semantik diferensiasiya və inteqrasiya müasir dövrün aktual mövzusu olan ortaq türk dilinin, eləcə də Altayşünaslıq nəzəriyyəsinə mübahisəli qalan ilkin miqrasiyaların, ilk dialekt parçalanmalarının istiqaməti, türk dilləri ilə qohum olan və ya onunla sıx kontaktda olan dillərin müəyyən olunmasında, eləcə də bu nəzəriyyənin nüvəsini təşkil edən leksik vahidlərin eyniliyi əsasında izah olunmasının düzgün və ya yanlış olduğunun aydınlaşdırılmasında mühüm rol oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. Исхаков Ф.Г. Опыт сравнительного словаря современных тюркских языков. ИСГТЯ, IV, СТР. 9-10.
2. Мусаев К.М. Лексикология тюркских языков. Москва, Наука, 1984.70
3. Мусаев К.М. Лексика тюркских языков в сравнительном освещении. Западнокыпчакская группа. Москва, Наука, 1975.

4. Тенишев Э.Р. Глаголы движение. – Историческое развитие лексики тюркских языков. Москва, 1961.
5. Щербак А.М. Домашних и диких животных в тюркских языках. – Историческое развитие лексики тюркских языков. Москва, 1961. 110
6. Ямпольский З.И. Древнейшие сведения о тюрках в зоне Азербайджана. Изв. АН Азерб. ССР, №8. 1955, с.61-69.
7. Zeynalov F.R. Türkologiyanın əsasları. Dərslik. Bakı, Maarif, 1981.
8. Əzizov E.İ. Azərbaycan dilinin tarixi dialektologiyası. Bakı, Elm və təhsil, 2016.
9. Kazımov Q.Ş. Azərbaycan dilinin tarixi (Ən qədim dövrlərdən XIII əsrə qədər). Bakı, Maarif, 2003.
10. Ergin M. Azeri Türkcəsi II. Baskı, İstanbul. 1981
11. Köprülü F. Azeri// (İslam Ansiklopedisi) II cild. İstanbul.1970

Daxil olma tarixi : 19.06.2023.

Çapa verilmə tarixi : 28.06.2023.